

УДК 811.111'42'37

Нідзельська Ю. М.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ОБРАЗНОГО КОМПОНЕНТА ЄВРЕЙСЬКОГО КОНЦЕПТУ ШАББАТ
ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Стаття присвячена дослідженню образного складника єврейського концепту ШАББАТ у сучасній англійській мові. Проаналізовано прямі та непрямі засоби, зокрема метафоричні конструкції англійською мовою, за допомогою яких реалізується досліджуваний концепт.

Ключові слова: метафора, концепт, поняттєвий, образний, оцінний бік концепту.

Нідзельская Ю. М. Реализация образного компонента еврейского концепта ШАББАТ средствами современного английского языка. – Статья.

Статья посвящена исследованию образной составляющей еврейского концепта ШАББАТ в современном английском языке. Проанализированы прямые и не прямые средства, в частности метафорические конструкции в английском языке, с помощью которых реализован исследуемый концепт.

Ключевые слова: метафора, концепт, понятийный, образная, ценностная сторона концепта.

Nidzelska Yu. M. Realization of imaginative component of the Jewish concept Sabbath in Modern English – Article.

The given article deals with the investigation of the imaginative component of the Jewish concept Sabbath in Modern English. In this article direct and indirect means, metaphors in particular, with a help of which this concept has been analyzed in the English language.

Key words: metaphor, concept, notional, imaginative, evaluative components of the concept.

Передусім варто зазначити, що в сучасному мовознавстві провідна роль належить когнітивно-комунікативній парадигмі, яка, як правило, передбачає розгляд мовних явищ у найтіснішому зв'язку з ментальною сферою особи (як представника певного етносу) і загальними характеристиками світогляду певного народу. Мова надає ефективний доступ до когнітивної діяльності, є когнітивною здатністю людини. Аналіз низки етноспецифічних концептів надає відомості про особливості в концептуалізації дійсності різними лінгвospільнотами. У дослідженні ми будемо опиратися на принцип антропоцентризму в лінгвістиці, який постулює людину як активного учасника процесів сприйняття, переробки та відтворення смислів різного рівня складності, людина не є пасивним спостерігачем за процесами життєдіяльності, а використовує свої пізнавальні, емоційні, поведінкові ресурси для ефективного усвідомлення дійсності, для успішної інтеракції.

Мета розвідки – розглянути образний компонент єврейського концепту ШАББАТ, який утілено у сучасній англійській мові. Завдання статті – розглянути поняттєвий, образний і ціннісний складники аналізованого концепту; проаналізувати прямі та непрямі засоби мови, за допомогою яких розкрито образний бік концепту, синтагматичні й епідигматичні зв'язки слова-репрезентанта зазначеного лінгвоконцепту.

Як відомо, у сучасному мовознавстві виокремлюють два підходи до вивчення концепту: лінгвокогнітивний (А. Белова, О. Кубрякова, М. Мінський, Р. Павильоніс, З. Попова, О. Селіванова, Ч. Філлмор) і лінгвокультурологічний (С. Воркачев, В. Карасик, В. Маслова, Г. Слишкін, Ю. Степанов), які не виключають один одного, а різняться векторами в межах проведених досліджень. Тоб-

то, лінгвокогнітивний підхід передбачає вивчення концепту в напрямі від індивідуального з виходом на культуру, а лінгвокультурологічний застосовує вивчення явищ від культури до індивідуальної свідомості. Іншими словами, лінгвокогнітивні дослідження мають семасіологічний вектор; а лінгвокультурологічні пошуки спрямовані ономасіологічно. Більше того, зазначені підходи варто вважати взаємодоповнюваними: концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, потім – на культуру; а концепт як одиниця культури є фіксацією колективного досвіду, який і стає надбанням певного народу. З одного боку, на думку О. Кубрякової, яку вважають прибічницею лінгвокогнітивного підходу, концепт є терміном, який слугує поясненню одиниць ментальних або ж психічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання та досвід людини, оперативна одиниця пам'яті, ментального лексикона, концептуальної системи й мови мозку (*lingua mentalis*) [2]. З іншого боку, Ю. Степанов (як прибічник лінгвокультурологічного підходу) розуміє концепт як згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить до ментального світу людини. Отже, концепт є саме тим, за допомогою чого концепт сам входить у культуру [5, с. 43]. До того ж стійкі концепти в культурах Ю. Степанов називає константами культури незалежно від того, вони є «априорними» чи «емпіричними» [5, с. 85], зі свого боку ми вважаємо концепт ШАББАТ константою єврейської лінгвокультури.

Як відомо, у лінгвістиці популярними виявилися різні методики дослідження концептів: компонентний аналіз семантики ключового слова; аналіз сполучуваності вказаного слова; аналіз

паремій, афоризмів, які здатні об'єктивувати концепт; аналіз тексту, певних різновидів дискурсу; психолінгвістичні експерименти тощо. У мовознавстві поширеною є методика дослідження концепту шляхом так званого сегментування його на три компоненти (боки): *образний, поняттєвий, ціннісно-оцінний* [1]. *Образний бік* розуміють як зорові, слухові, тактильні, сприйняті нюхом характеристики предметів, явищ, подій, які відображено в пам'яті особи. *Поняттєвий бік* є сукупністю значущих ознак об'єкта або ж явища, є мовною фіксацією, позначенням, описом, структурою ознак, дефініцією, порівнюваними характеристиками певного концепту щодо інших концептів, які не існують ізольовано. Система оцінок і поведінкових норм певного мовного колективу впливає на *оцінний бік* у концептах. До того ж, як уважає В. Карасик, *ціннісний бік* концепту є визначальним для того, щоб концепт можна було виокремити [1, с. 120–126].

Добре відомо, що в межах мовознавства, ґрунтуючись на вченні Дж. Лакоффа та М. Джонсона, часто застосовують класифікацію типології базових метафор, у якій є *структурні метафори*, що концептуалізують окремі сфери шляхом перенесення на них структурної організації інших сфер (любов/життя – це подорож); *орієнтаційні метафори* – більшість понять такого різновиду пов'язані з просторовою орієнтацією («уверх-униз»); *онтологічні* – є осмисленням досвіду в термінах об'єктів, речовин, субстанцій, що, відповідно, дає змогу вирізняти деякі частини досвіду, трактувати їх як певні дискретні сутності [3].

Отже, починаючи аналіз концепту ШАББАТ, варто наголосити на тому, що Шаббат відігравав і відіграє важливу роль у житті єврейського народу. Шаббат є важливим символом Іудаїзму, який зустрічаємо в десяти біблійних заповідях. Девізом для євреїв, особливо віруючих, стали слова: *“Remember the Sabbath day and keep it holy”* або ж *“Six days you shall work, and the seventh day is Shabbat, for the Lord your God”* (Ex 20: 8); (Deut. 5: 13). Спочатку варто розглянути *поняттєвий* складник аналізованого концепту, відтак він представлений такими основними концептуальними ознаками (КО): *Shabbat (the Sabbath or Shabbos) 1) the seventh day of the week, Saturday, devoted to worship and rest from work in Judaism and in certain Christian Churches. 2) Sunday, observed by Christians as the day of worship and rest from work in commemoration of Christ's Resurrection. 3) a period of rest* [8, с. 1341]. У єврейській культурі виник інститут *шаббатного року, Sabbatical year, Sabbath of the land*, коли в давні біблійські часи, згідно із законом Мойсея, кожного сьомого року землю не обробляли, тобто вона відпочивала [10, с. 38]. У сучасній англійській мові зафіксовано атрибутивне словосполучення *Sabbatical year* з вищезга-

даним значенням [6, с. 1248]. Крім цього, виник іменник *sabbatical* – щорічна відпустка викладача, що оплачується, яка призначена для подорожі або ж наукових пошуків, наприклад: *Dr Watson's away on sabbatical* [6, с. 1248]. Отже, можна припустити, що таке використання стало результатом семантичного розширення значення та субстантивзації прикметника в сучасній англійській мові.

На нашу думку, досить детальну репрезентацію отримує образний складник концепту ШАББАТ, його аналіз можливо зробити підтримуючи точку зору А. Лурії, а саме: лексичні одиниці позначають певний предмет (ознаку, дію), тобто мають предметне співвіднесення, а також, відповідно, певну сенсорну опору [4, с. 132], іншими словами, під час сприйняття дійсності використовуються вокальний (слуховий, звуковий), візуальний (зоровий), тактильний, нюховий, смаковий канали рецепції людини. Саме метафоричні конструктори слугують інструментами, які здатні розкрити образний бік концепту. Відтак розглянемо реалізацію метафоричного ефекту в такому висловлюванні: *Shabbat is the shepherd of the entire week...* [11], де метафора виконує характерну функцію зв'язування двох різних концептуальних доменів – людини й абстрактної сутності. Підґрунтям представленої метафоризації слугує наявність зв'язків між категоріями й поняттями в мисленні людини, а при перенесенні ШАББАТ – ПАСТУХ характеристики галузі-джерела передаються галузі-меті. Метафора є опорним когнітивним інструментом у пізнанні дійсності будь-якого етносу. Отже, Суботу в наступному уривку концептуалізовано як НАРЕЧЕНУ, яка є втіленням чистоти й краси; як ЦАРІВНУ, яка уособлює велич, наприклад: *the glorious guest, the Shabbos Queen, to greet the Shabbos Queen in the way of a groom, “Come let us go out to greet the Bride, the Shabbos Queen”* [9, с. 238; 12, с. 89]. Відтак Шаббат часто позначають як живу особу, тобто *she* [12, с. 5]. Розглянемо приклади, у яких представлено перенесення властивостей людини на неживу сутність, тобто на Шаббатний день: *Shabbos is a wonderful host; she treats her guests royally*. У цьому випадку спостерігаємо реалізацію антропонімічної метафори: *the Shabbos Queen does not respect boundaries. She vaults the barbed wire and the electric fences to visit us* [9, с. 256], у цьому прикладі використано атрибутивне словосполучення *the Shabbos Queen*. Лексема-репрезентант аналізованого концепту утворює словосполучення, які засвідчують його *метафоричну профілізацію*. Шаббат наділяється антропоморфними властивостями, пізнання відбувається в напрямі ШАББАТ – ЖИВА ОСОБА, відповідно, донорськими сферами є *host, Queen, господиня, царівна*, які можуть приймати гостей, перестрибнути через огорожу. Отже, метафора є семантично насиченою, хоч не є експліцитною,

вона підсилює візуальний модус сприйняття. В іншому контексті *образний складник* проаналізованого концепту (атрибутивного словосполучення) представлено за допомогою складного прикметника: *Sabbath night always had a holiday-like quality in our house ...* [13, с. 27]. Грунтуючись на біблейських історіях, єврейський народ і Шаббат концептуалізують як пару, згідно з побажанням Бога, наприклад: “*The Jewish people will be your mate*”; “*Welcome, bride!*” Крім того, *Shabbat Shalom* або *Gut Shabbos* уважають типовим привітанням у суботу в єврейському середовищі.

Як було зазначено, у цей особливий день євреям варто утримуватися від виконання роботи, адже для них: *Shabbat is our break* [12], отже, у такому експліцитному контексті спостерігаємо активізацію КО: *a period of rest*. Більше того, у такому випадку мова йде саме про *Melachah* – це певні види роботи, які призводять до змін у навколишньому середовищі, наприклад, запалювання вогню, приготування їжі, шиття тощо [10; 12]. Припинення активної діяльності є демонстрацією того, що Бог є творцем усього існуючого. Шаббат єврейський народ проводить у радості, передумови цього закладено ще в давніх біблійних текстах: “...*for the Sabbath is given us for pleasure and not for sorrow*”; *Oneg Shabbat, (Joy of Sabbath)* [7, с. 281; 12, с. 11]. Крім того, існують імперативи щодо недоцільності сумувати в указаний день, відтак розглянемо наступний приклад: *One may not weep on the Sabbath; we must greet it with joy; You are not allowed to cry* [12, с. 43; 13, с. 76]; *the entire Shabbos, Mr. Herman was in a state of heightened ecstasy*. У прикладі описано настрій людини, який є типовим під час святкування Шаббату в євреїв.

Образний складник досліджуваного концепту, як відомо, здатен моделюватися за допомогою низки метафор, зокрема Шаббат уважають *свідком* створення життя: *the Sabbath is the eternal witness that in 6 days God created existence from absolute nothingness* [10, с. 27]. У прикладі задіяно метафоричну профілізацію концепту ШАББАТ, який, відповідно, уподібнюється концепту СВИДОК. Отже, представлено метафоричну трансформацію НЕЖИВА СУТНІСТЬ – ЖИВА СУТНІСТЬ. Метафора допомагає виявити природу багатьох непередметних сутностей. Більше того, цей день представлено у свідомості також як МАТЕРІАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ, що можна вважати *онтологічною метафоризацією* (у термінах Дж. Лакоффа та М. Джонсона), наприклад: *Shabbos is the inn on the side of the road, the day when body and soul can renew themselves* [12, с. 4]. У цьому прикладі – метафорична профілізація концепту ШАББАТ, який уподібнюється концепту ГОТЕЛЬ (де людина, як правило, може відпочити). До того ж сама побудова речення розкриває значення цього дня шляхом уживання підрядного речення, в якому експлі-

ковано ідею відпочинку. Про особливий статус цього дня йдеться в такому прикладі: *the Sabbath is the day when the blinders are removed from your eyes* [12, с. 88]; у якому в межах підрядного речення імпліковано інформацію про те, що люди здатні краще бачити, також розуміти в цей день, адже в непрямому значенні *шори не заважають краще бачити й розуміти навколишній світ*. Таку метафору можна вважати *експресивно-оцінною*, як зазначає В. Телія, її задум полягає в збудженні в реципієнта запрограмованого в цій метафорі емоційного ставлення, що здатне призводити до віддалення від умов нормативності. Отже, розглянемо метафору: *The light of Shabbos will shine forever* [9, с. 426]; така образна метафора звучить зумисне гіперболізовано, викликає асоціації з необхідністю запалювати Шаббатні свічки.

Крім того, Шаббат є цінним ПОДАРУНКОМ для людства – *a precious gift to humanity* [9, с. 339; 12, x]. У такому вербальному втіленні представлено *артефактну* метафору, що, як відомо в мовознавстві, є ефективною в трансформації непередметних сутностей у предметні. Шаббат називають *свята святих* у часі. У наступному прикладі акцентовано ціннісний статус аналізованого концепту для євреїв, він представлений метафорично: *Shabbat... a sanctuary in time* [9, с. 243; 13, с. 129]. Збагачення вже наявних сутностей додатковими семантичними відтінками є внеском процесу метафоризації до створення нового знання. Відомо, що Шаббат вітають по-особливому: *Welcome Bride; welcome Bride!* У цьому прикладі представлено повтор, написання з великої літери, що є доказом шанобливого ставлення до цього явища. У середовищі єврейської культури саме про цей день найбільше мріють, наприклад: *Shabbos ... the most coveted of days* [12, с. 159]; *the beloved Sabbath was over* [13, с. 28]. У прикладах використано дієприкметники, які мають значення *бажаний, той, на кого або ж на що чекають, улюблений*. З іншого боку, дослідивши приклад: *His house on Friday night was the jolliest in town, and anyone present felt a real “Oneg Shabbos”* [11, с. 99], ми бачимо, що в ньому використано найвищий ступінь порівняння прикметника, що створює ефект перебільшення. Важливість не порушувати закони цього дня, святість представлено в наказових конструкціях: *not to infringe upon the sanctity of the Sabbath* [11, с. 61]; *the Shabbos must permeate one’s home, and must be evident in the uplifted manner of the entire household* [12, с. 117], крім того, за допомогою *permeate* уточнюється значення не просто бути, а проникати в дім; ми також спостерігаємо категоричність у твердженні через використання *must*. З іншого боку, дотримання ШАББАТУ вважають приємним, що реалізовано в образному порівнянні: *as pleasant as the gentle falling of dew* [12, с. 37]. Нерідко євреї, вживаючи *the Sabbath is like a*

treasure, часто порівнюють цей день зі скарбом. У прикладах представлені порівняння за допомогою сполучників *as ... as; like*. Відомо, що речі, які посідають важливе місце в картині світу етносу, отримують варіативне мовне й позамовне позначення, відтак у концепту Шаббат простежуємо образне представлення в тканині англійської мови, яке розвиває ціннісний валоративний аспект цього концепту. У єврейській лінгвокультурі існує прислів'я, що передає ціннісну інформацію для етносу: *Sabbath has about it a flavor of paradise*, в якому знаходимо інгерентну позитивну конотацію Шаббату, у такому випадку варто згадати про смаковий перцептивний канал сприйняття. Неможливо уявити Шаббат без єврейського народу або, навпаки, народ без цього специфічного дня, наприклад: *Shabbat without the Jewish people is unthinkable* [12, с. 2]. У системі Іудаїзму прийнято кожного дня жити з мрією про Шаббат, про день духовного піднесення, що є завжди актуальним у сучасних складних умовах: *yearning for the world of Shabbos; to live every difficult day of the week with a dream of a joyous Shabbos* [9, с. 240, 339]. Отже, у такому прикладі представлено розгорнуту метафору з прийменниково-іменниковою конструкцією, з перебільшенням за допомогою детермінативу *every*, з епітетом *joyous*. Уся сім'я збирається навколо святкового столу в Шаббат, день повинен бути проведений у сім'ї, із самим собою, з Творцем і Торою [12, xi]. В аналізованому матеріалі використано атрибутивне словосполучення *family Shabbat* (лексема-репрезентант аналізованого концепту утворює словосполучення, які свідчать про його метафоричну профілізацію). Незважаючи на той факт, що Шаббат, як правило, вшановують у колі сім'ї, гостям у цей день також раді. Конкретні ціннісні орієнтири формують етнос. Усередині єврейської сім'ї (яка є ціннісним смислом для етносу) успадковуються життєво необхідні традиції, формується свідоме й підсвідоме позитивне ставлення до Шаббату, що транслюється від батьків до дітей у єврейському середовищі. Концепт (одиниця колективного знання) обов'язково є позначеним етнокультурною специфікою, часто саме її вважають основною характеристикою лінгвокультурного напрямку в дослідженнях.

Усе найкраще (їжу, одяг, предмети побуту) євреї, як правило, зберігають для вшанування цього особливого для євреїв дня [12, с. 94] *His Shabbos garments should not be ones which he wears during the weekdays*. Отже, у прикладі експліцитно представлено інформацію про особливий одяг у цей особливий день. До того ж у матеріалі дослідження зафіксовано: *Nachum, dressed in all his fine Shabbos clothes* [11, с. 169]. Крім того, уживають також гіперонімічне поняття *Shabbat-like*, варто зазначити, що воно знаходиться на вищому рівні категоризації й, відповідно, позначає все най-

краще для Шаббатного дня. Зустрічають і закінчують Шаббат урочисто, адже ця важлива подія вимагає старанного приготування, наприклад: *he would apply himself to the preparation for Shabbos in a manner worthy of the occasion* [11, с. 201], що експліковано у прикладі.

Оцінний складник концепту актуалізується в контексті значень, які експліковано та імпліковано в прислів'ях, тому варто згадати досить відоме єврейське прислів'я *More than the Jews have kept Shabbat, Shabbat have kept the Jews*, яке представлене в англійській мові через анадиплозис, це прислів'я імплікує інформацію про глибинний зв'язок між Шаббатом і життям єврейського народу. У матеріалі зафіксовано вислів, який став усталеним, а саме: *He who took trouble [to prepare] on the eve of the Sabbath will eat on the Sabbath* [7, с. 171]. У ньому знаходимо імплікацію: щоб досягти певної мети, потрібно заради цього працювати. Також існує усталений вислів про Шаббат, а саме: *last in creation, first in thought* [7, с. 223]. У ньому вказано, що кінцевою метою творіння Бога є Шаббат. Цей вислів в англійській мові має конотацію: *First think, than act, Look before you leap*, тобто його можуть використовувати з таким значенням навіть поза зв'язком із Шаббатом. Отже, фраза абстрагувалася від первинного значення. Важливо підкреслити, що всі заборони для євреїв зникають, коли життя людини в небезпеці, тому в цій культурі виникло прислів'я: *Where life is in danger; Sabbath laws do not apply*, яке можна вважати етноспецифічним імперативом, який, як правило, впливає на поведінку людей.

Не можемо залишити поза увагою той факт, що концептам характерна неоднорідність, гнучкість, взаємопроникнення відомостей із одного концепту в концепт, відтак концепт ШАББАТ може дещо перетинатися з частинами концепту КАШРУТ. Ідеться про концептуальну ознаку: особлива система харчування для євреїв (наприклад, споживання м'ясних страв окремо від молочних, невживання певних видів продуктів тощо), а споживання кошерної їжі є особливо важливим аспектом у проведенні цього дня. Більше того, цей особливий в Іудаїзмі день ототожнюють із *Aliyah – spiritual ascent*, що буквально має значення «духовне піднесення, зростання» [9, с. 240]. Зі свого боку хочемо додати, що саме імміграцію до Ізраїлю євреї називають *aliyah*, що буквально означає *the act of going up*, ми вважаємо таке використання *орієнтаційною* метафорою.

Отже, ми можемо зробити певні висновки, продемонструвавши мовну реалізацію концепту ШАББАТ, зокрема розкривши його три основні складники (поняттєвий, образний, ціннісно-оцінний), зосередивши увагу на образному; також синтагматичні зв'язки слова *Sabbath*, епідигматичні властивості. ШАББАТ є одним із основних

концептів єврейської лінгвокультури, у результаті поєднання єврейської та англомовної культур, а також через постійну взаємодію відповідних мов образний бік концепту ШАББАТ реалізується в

межах англійської мови. Перспективою дослідження вважаємо вивчення реалізації метафоричних конструкцій, які втілюють в англійській мові єврейський концепт Голокост.

Література

1. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, Российская академия наук, Институт языкознания, 2004. – 560 с.
3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. ; под ред. и с предисл. А.Н. Баранова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики / А.Р. Лурия. – 3-е изд. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
5. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – 2-е изд. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
6. Longman Dictionary of Contemporary English. – L. : Longman Dictionaries, 1995. – 1666 p.
7. Nulman M. The Encyclopedia of the Sayings of the Jewish People. Northvale, New Jersey / M. Nulman. – Jerusalem : JASON ARONSON INC, 1997. – 358 p.
8. The Collins English Dictionary CED / Ed. by Patrick Hanks. – Laurence Urdang. Collins London Glasgow, 1987. – 1771 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

9. Benisch P. Carry me in Your heart The life and legacy of Sarah Schenirer Founder and Visionary of the Baas Yaakov Movement / P. Benisch. – Jerusalem, N.Y. : Feldheim Publishers, 2003. – 471 p.
10. Chanukah. Its History, Observance, and Significance. A Presentation based upon Talmudic and Traditional Sources / [ed. by N. Scherman, M. Zlotowitz]. – N.Y. : MESORAH PUBLICATIONS, Ltd, 1989. – 159 p.
11. Mindel Nissan Lubavitcher Rabbi's Memoirs Volume One English Rendition / Nissan Mindel. – Brooklyn. – N.Y. : Otzar Nchasisidim. – 1993. – 319 p.
12. Shabbos. The Sabbath – its Essence and Significance. A Presentation authorized from Talmudic and Traditional sources / [ed. by S. Finkelman]. – N.Y. : MESORAH PUBLICATIONS, 1990. – 235 p.
13. Singer I.B. In My Father's Court / I.B. Singer. – N.Y. : FACETT CRESR, 1966. – 287 p.